

RECENZE

Holländer Pavel. Příběhy právních pojmů. Plzeň: Aleš Čeněk, 2017, 285 s.

Holländer Pavel. Pojmy v Sisyfovej krošni. Bratislava: Kaligram, 2015, 240 s.

Profesora Pavla Holländera jistě není třeba představovat. Proto by neměla zapadnout jeho poslední monografie *Příběhy právních pojmů*, kterou v létě loňského roku vydalo nakladatelství Aleš Čeněk. Je to za poslední dva roky již druhý vydavatelský počín, který určitým způsobem sumarizuje Holländerovo právněfilozofické myšlení uplynulé dekády. Tím prvním bylo českým publikem poněkud opomenuté vydání souboru autorových starších statí, které pod názvem *Pojmy v Sisyfovej krošni* vyšly v roce 2015 v bratislavském nakladatelství Kaligram.¹

Jestliže slovenskou monografii lze vnímat především jako pokus přiblížit autorovy myšlenky původně publikované v česky psaných člancích slovenskému publiku, české *Příběhy právních pojmů* shrnují a dále rozvíjejí teze, které Holländer vnáší do tuzemského právněteoretického diskursu již delší dobu. Čtivou formou výkladu historicko-společenských okolností vzniku, utváření a etablování několika základních právních a státovědných pojmů (moderní demokracie, moderní stát, suverenita, právo neobviňovat sám sebe při trestním procesu, proporcionalita, rozum a dobro jako právní pojmy) autor nejen ilustruje dramatický příběh evropských právních dějin, nýbrž i vede čtenáře k hlubšímu zamyšlení nad povahou vztahu společnosti a práva, jeho limitů, legitimacy, jakož i noetických podmínek a možností analytického uchopení této problematiky.

Zatímco monografie od Kaligramu obsahuje pět, mírně upravených, statí, které již byly v Česku publikovány v rozmezí let 2011–2014, *Příběhy právních pojmů* obsahují textů šest, avšak místy poměrně značně doplněných či upravených, které jsou organicky propojeny výkladem o vývoji příslušných právních pojmů. Obě monografie obsahují následující tři texty: *Sean Connery, nominalistická revoluce a koncept moderní demokracie*, který byl původně samostatně uveřejněn česky v *Právníkovi* č. 1/2015, dále *Soumrak moderního státu*,² který rozproudil na stránkách *Právnicka* dlouhou a zajímavou debatu, do níž postupně přispělo svými texty minimálně sedm³ dalších autorů. Pouze v české monografii je však tento text výrazně rozšířen o první část původně samostatného textu *Soumrak moderního státu – postskriptum*.⁴ Třetím textem obsaženým v obou knihách je *Právo a dobro: věčná*

¹ Dokladem jejího opomíjení v České republice je skutečnost, že z českých knihoven výtiskem disponuje pouze Právnická fakulta Palackého univerzity v Olomouci a Národní knihovna v Praze (což s ohledem na obecně nízkou frekvencovanost slovensky psaných knih v českých knihovnách lze snad i pochopit).

² HOLLÄNDER, Pavel. Soumrak moderního státu. *Právník*. 2013, roč. 152, č. 1, s. 1–28.

³ PŘIBÁŇ, Jiří. Ranní červánky globálního konstitucionalismu: O radostné právní vědě v postnacionální společnosti. *Právník*. 2013, roč. 152, č. 2, s. 105–123, ŠEJVL, Michal. Stát jako nositel sekularizace. *Právník*. 2013, roč. 152, č. 10, s. 963–988, AGHA, Petr. Einmal ist keinmal. *Právník*. 2013, roč. 152, č. 4, s. 329–340, KYSELA, Jan. Stát jako obr na hliněných nohou, opožděné poznámky k seriálu o budoucnosti státu. *Právník*. 2014, roč. 153, č. 11, s. 945–969, BELLING, Vojtěch. Pojem suverenity a jeho relevance v éře postnacionálního vládnutí. *Právník*. 2014, roč. 153, č. 8, s. 609–642, MALÍŘ, Jan. Krize soudobého práva v historických souvislostech. *Právník*. 2015, roč. 154, č. 11, s. 919–946, KOSINKA, Jan Petr. Metafyzické příčiny krize moderního státu. *Právník*. 2017, roč. 156, č. 6, s. 538–557.

⁴ HOLLÄNDER, Pavel. Soumrak moderního státu – postskriptum. *Právnícké listy*, 2017, roč. 1, č. 1, s. 4–11.

korekce pozitivního práva aneb nepotřebný či nebezpečný historický anachronismus?⁵ Tyto texty jsou ve slovenské monografii doplněny dalšími dvěma texty: *Finančná ústava alebo defenzívny konštitucionalizmus súčasnej doby*, který byl původně uveřejněn česky ve formě výstupu z konference Finanční ústava konané na Masarykově univerzitě v Brně v roce 2012 a následně zařazen jako příspěvek do kolektivní monografie stejného názvu.⁶ Slovenskou publikaci potom uzavírá příspěvek *Savignyho paradigma v dobe dekonstrukcie štátu*.⁷ České *Příběhy* jsou obohaceny statí *Variace na téma suverenita*,⁸ dále článkem *Privilegium nemo tenetur se ipsum prodere*⁹ (aneb od tortury k bukálnímu stěru) a zajímavým pojednáním o principu proporcionality: *Putováním po stezkách principu proporcionality: intence, obsah, důsledky*.¹⁰

Přínos slovenské knihy lze spatřovat nejen v přiblížení české judikatury a právních realii slovenskému čtenáři, nýbrž i ve vyvolání pozitivních očekávání, že autor na daná témata ještě neřekl poslední slovo, když např. v dodatcích reflektujících internetovou diskuzi vyvolanou uveřejněním původních statí spíše jen naznačil, jakým směrem své úvahy dále promýšlí. To se projevuje v mnohem plnější podobě právě v českých vydáních *Příběhů právních pojmů*.

Ve slovenské monografii prošla doplňky oproti původním časopiseckým, případně sborníkovým, předlohám zejména stať *Rozum a Dobro*. Jedná se především o poznámky 106–108 na stranách 70–74,¹¹ kde mimo jiné *Holländer* upozorňuje na to, že v otázce relevance morálních obsahů práva jeden z jeho oponentů *Tomáš Sobek* dezinterpretuje příslušnou *Alexyho* tezi¹², kterou *Sobek* používá na podporu závěru, který se stal – podle *Sobkových* vlastních slov¹³ – „hlavním sdělením jeho knihy *Argumenty práva*“. *Holländer* však podotýká, že *Alexy* užívá toto tvrzení jako antitezi své pozice, která je ve skutečnosti přesně opačná, než traktuje *Sobek*.¹⁴ Podle *Holländera* *Alexy* argumentuje jak důvody pozitivněprávními (pozitivní zakotvenost minimální míry spravedlnosti nařizovacích aktů státu jako podmínky jejich platnosti), tak i psychologickým „efektem rizika“ pro aplikující orgán v případě aplikace „*teroristického rozsudku*“, který hovoří jasně ve prospěch nepozitivistického pojmu práva, jehož akceptace zvyšuje riziko pro osoby za aplikaci takového

⁵ PŘIBÁŇ, Jiří – HOLLÄNDER, Pavel et. al. *Právo a dobro v ústavní demokracii. Polemické a kritické úvahy*. Praha: SLON, 2011.

⁶ HOLLÄNDER, Pavel. Finanční ústava aneb defenzivní konstitucionalismus současné doby. In: ŠÍMÍČEK, Vojtěch. *Finanční ústava*. Praha: Mezinárodní politologický ústav, 2013, s. 39–52.

⁷ HOLLÄNDER, Pavel. Savignyho paradigma v době dekonstrukce práva. In: GERLOCH, Aleš – TRYZNA, Jan – WINTNER, Jan. *Metodologie interpretace práva a právní jistota*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2012, s. 21–43.

⁸ Text pod tímto názvem autor před vydáním monografie samostatně nepublikoval, i když částečně přebírá některé pasáže ze svých starších textů.

⁹ HOLLÄNDER, Pavel. Zrod a současnost principu nemo tenetur se ipsum prodere (hypostaze jednoho základního práva). *Právník*. 2017, roč. 156, č. 2, s. 89–113.

¹⁰ HOLLÄNDER, Pavel. Putování po stezkách proporcionality: intence, obsah, důsledky. *Právník*. 2016, roč. 155, s. 261–284.

¹¹ Praktický identický text je v *Příbězích právních pojmů* na s. 233–235.

¹² „Třeba Hartovi a Hoesterovi priznať, že teoreticko-právne alebo filozoficko-právne definície pojmu právo samy nemôžu zmeniť skutočnosť. Pre súdca v nejakom štáte neprává nepredstavuje nijaký podstatný rozdiel, či sa odvolá na Harta a z morálnych dôvodov odoprie aplikáciu extrémne nespravodlivého zákona, alebo či tak urobí s Radbruchom a odvoláním sa na právne dôvody. V obidvoch prípadoch musí počítat s osobnými obeťami, pričom pripravenosť vzat' ich na seba závisí od iných faktorov jako je definícia pojmu právo.“ ALEXY, R. *Begriff und Geltung des Rechts*. Cit. dle slovenského překladu: *Pojem a platnost práva*. Bratislava, 2009, s. 76.

¹³ SOBEK, Tomáš. *Nemorální právo*. Praha – Plzeň: ÚSP AV ČR – Aleš Čeněk, 2010, s. 375–376.

¹⁴ S odvoláním na POSNER, R. A. *Law and legal theory in England and America*. Oxford, 1996, s. 3: „Nemám nic proti filozofické spekulaci, ale jeden by čekal nějaké výnosy. Pro lidi, kteří se můžou věnovat i jiným společensky hodnotným věcem, má smysl si klást otázku ‚Co je právo?‘ jenom tehdy, pokud na ní něco závisí. Nicméně, na této otázce nic nezávisí. Jdu v této věci ještě dál: centrální úkol analytické jurisprudence nemá být poskytnutí nějaké odpovědi na otázku ‚Co je právo?‘, ale demonstrování toho, že vůbec nemá smysl si jí klást, protože tato otázka jenom vede ke zmatkům“.

rozsudku odpovědné, že budou potrestány, ve srovnání s obdobnou situací nahlíženou v perspektivě pozitivněprávního přístupu, kde připadá v úvahu prakticky jen možnost retroaktivního sankcionování.

V *Příbězích právních pojmů* lze najít hned několik pozoruhodných dodatků či obměn oproti původním textům, které rozvíjejí nejdůležitější oblasti *Holländerova* myšlení. Zde bych se chtěl pozastavit hlavně nad následujícími třemi tematickými okruhy:¹⁵ Předně je to další pokračování diskuse o soumraku moderního státu versus ranních červánků globálního konstitucionalismu a radostné právní vědy. Za druhé je to promýšlení vztahu pozitivního práva a – slovy *Holländerovými* – *metafyzického apendixu*, jakož i – za třetí – nejobecnějších noetických předpokladů poznávání a analýzy práva.

Původní text *Soumrak moderního státu* je doplněn podkapitolou *Post scriptum*, která sice čerpá rovněž z již dříve samostatně publikovaného textu, jenž je zde však rozdělen a v dané souvislosti je použita pouze jeho první část. Druhá část je ve značně pozměněné podobě zařazena jako jedna z podkapitol *Variací na téma suverenity*. Zároveň oba tyto texty, jak *Soumrak*, tak *Variace*, rozvádějí jednu z hlavních *Holländerových* tezí, kterou, jak se zdá, většina kritiků *Soumraku* nereflektuje, nepřijímá, nebo dokonce snad ani nechápe. Explicitně je vyjádřena na s. 159: „*Dekonstrukce suverenity státu dnes [...] zásadně nesouvisí s difúzí moci či globalizací, ale souvisí se soumrakem západní civilizace, ztráty její vitality [...] dekonstrukce suverenity v prostředí Západu je spojena se ztrátou ideálu [...] Západ nenalezl odpověď na výzvu obsaženou v Böckenfördeho dictu[...]*“ Tedy, že moderní stát žije z předpokladů, které sám nemůže garantovat a jimiž jsou základní společenství definující, konstituující a integrující hodnoty. Na jiném místě (s. 252) vyjadřuje autor přání, aby Evropa „*nově promýšlela složité proporce mezi svobodou člověka a hodnotami identifikujícími společnost*.“

Holländer potom s odkazy na *Kelsen*a, *Marcice*, *Huma*, *Ortegu y Gasseta* i *Sieyèse* nastoluje otázku normativního základu společenské smlouvy (s. 163). A spolu s *Humem*, *Dworkinem*, *Habermasem* či *Einsteinem* se zabývá tím, zda by východisko nebylo možné nalézt v tzv. přirozeném náboženství.¹⁶ K této otázce se potom ještě znovu vrací v samém závěru knihy na s. 251 dole a 252 shora, kde se opět naléhavě ptá: „*Je společenská smlouva výsledkem rozhodování jednotlivců za rawlsovským závojem nevědomości, nebo je rozhodováním spojeným s normativní silou transcendence [...] rezignujeme dnes na nacházení společnost identifikujících, jednotlivých a její homogenitu utvářejících hodnot, vzdáme se světa společně sdílených ideálů, snů, a uchýlíme se do ulit paralelně vedle sebe přežívajících individuů? Či snad k těmto monádám přibalíme už jen jedinou společně sdílenou hodnotu, tu, kterou Böckenförde pojmenovává eudaimonia?*“

Z mého pohledu ještě mnohem zajímavější pojednávanou problematikou však je vztah pozitivního práva a jeho metafyzického korelátu – řečeno slovy *Holländerovými*. Zdá se, že *Holländer* se snaží najít jakousi střední vyváženou pozici mezi pozitivismem založeným na relativismu a transcendentním ukotvením obsahu práva v podobě jeho *metafyzického apendixu*. Balancuje zde mezi pozitivismem a kognitivismem, podobně jako v níže pojednávaných otázkách noetických mezi nominalismem a realismem, mezi racionalismem a voluntarismem. Opakovaně zdůrazňuje, že jde o míru věcí. S tím nelze než souhlasit.

¹⁵ S ohledem na rozsah textu se nemohu věnovat dalším, jistě rovněž zajímavým, tématům, jako např. napětí mezi kognitivismem a decisionismem, mezi soudcovskou libovůlí a právním formalismem v pasáži věnované interpretaci, zejména v souvislosti principem proporcionality (s. 200 an.).

¹⁶ V evropském myšlení tento koncept tematizoval např. Marcelo Pera, emeritní předseda italského senátu, viz PERA, Marcello. In: RATZINGER, Joseph. *Evropa Benedikta z Nursie v krizi kultur*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006, s. 18–19.

Otázkou ovšem zůstává, jaké je to správné měřítko, a to jak v ontologii, tak (zejména) v noetice. Ohledně poměru pozitivismu a iusnaturalismu je zřejmě pro danou problematiku – obrazně řečeno – „nejvýživnější“ částí kapitola *Rozum a dobro*, kde se lze například dočíst – proti všem současným popíračům přínosu přirozeného práva, nebo dokonce praktického významu rozdílu mezi přirozenoprávním a pozitivněprávním nahlížením na právo – velmi důležitou pasáž: „[...] Alexy tvrdí, že rozlišení mezi pozitivistickými a nepozitivistickými teoriemi podstaty práva zůstane objasňující kategorií po dobu existence práva (s. 238). Důvodem je dvojitá povaha práva, které má na jednu stranu povahu faktuelní a na druhé straně ideální. Vztah mezi těmito dvěma stránkami práva je [...] nejdůležitějším východiskem při objasnění jeho podstaty“ (ibidem s odkazem na Alexyho¹⁷). Z přirozenoprávního hlediska lze rovněž ocenit opětovné zopakování tvrzení, že materiální jádro ústavy aneb právo a spravedlnost nejsou zákonodárci k dispozici (s. 139). Za pozornost stojí zmínka na stranách 136–137 o interpretovatelnosti *Kelsenovy Grundnormy* v přirozenoprávním smyslu, jak to činí např. *Marcic* či zdůvodnění smyslu přirozenoprávního „apendixu“ poněkud překvapivě na základě analýzy z pera *Františka Weyra*, jakož i relativizace (s. 251) značně zjednodušující, nicméně stále znovu rozehrávané, námitky vůči iusnaturalismu, že tenduje k ohrožení svobody a demokracie.

Ovšem i tato debata je ve skutečnosti odvozena od ještě fundamentálnější tematiky noetické.¹⁸ Zde se zdá být *Holländerova* pozice méně jasná. *Holländer* na jedné straně upozorňuje na nebezpečí dekonstrukce, která místy dosáhla již naprosto oblundných rozměrů (například pasáž o popírání pravdy a jejím nahrazování v běžném diskursu pouhým „tvrzením“, viz s. 230¹⁹), na druhou stranu s jakýmsi vypěstovaným reflexem liberálního demokrata se zdá, že se intuitivně zdráhá opustit bázi nominalismu (např. v textu *Sean Conery nominalistická revoluce a koncept moderní demokracie*), snad z (pod)vědomé obavy²⁰ z přeci jen možných totalitárních tendencí její alternativy. Tato akceptace nominalismu se projevuje mimo jiné i v autorově pojetí vzniku a utváření pojmů (např. s. 196 *Příběhů*), ježto téma je vlastně ústředním nosným leitmotivem obou monografií, jimiž se autor vyrovnává se „sisyfovským osudem“ právníků, kteří podle jeho vlastních slov z úvodu slovenské knihy „*valí kámen touhy po dosažení analytické úplnosti a dokonalosti, pojmové nerozpornosti a věčné trvanlivosti svých systémů do vrcholu kopce, aby byli vždy znovu přemoženi pohybem dějinných kontextů a tudíž celé hermeneutiky, která původní systémy opětovně rozmetává na prach*“. Zde bych se ovšem chtěl zeptat, zda – pokud připustíme metafyzický zdroj práva (a zdá se, že *Holländer* tak alespoň částečně ve formě již zmiňovaného „apendixu“ činí) – je vůbec možné, aby „*pohyby dějinných kontextů rozmetaly původní systémy na prach*“ zcela? Nestálo by spíše za pokus obrátit perspektivu a tázat se nejprve, jestli a případně co je v právu skutečně neměnné, zda opravdu není žádný rozdíl

¹⁷ ALEXY, Robert. An Answer to Joseph Raz. In: PAVLAKOS, G. (ed.). *Law, Rights and Discourse. The Legal Philosophy of Robert Alexy*. Oxford – Portland, 2007, s. 37.

¹⁸ Viz KOSINKA, Jan Petr. Metafyzické předpoklady lidských práv. In: VEČERA, Miloš – HAPLA, Martin (eds). *Weyrový dny právní teorie. Sborník z konference* [online]. Brno: PrF MU, 2016 s. 118–144 [cit. 25. 2. 2017]. Dostupné z: <<https://www.law.muni.cz/sborniky/weyr/weyr2016.pdf>>, nebo též KOSINKA, Jan Petr. Metafyzické předpoklady lidských práv. *Právní prostor* [online]. Ostrava: Atlas consulting, publikováno 22. 2. 2017 [cit. 25. 2. 2017]. Dostupné z: <<https://www.pravniprostor.cz/clanky/ostatni-pravo/metafyzicke-predpoklady-existence-lidskych-prav>>.

¹⁹ Pojem „postfaktická doba“ byl vyhodnocen v Německu jako slovo roku 2016, viz Německým slovem roku je přidavné jméno postfaktický, vystřídalo uprchlíky. *iDNES.cz* [online], publikováno 9. 12. 2016 [cit. 25. 2. 2017]. Dostupné z: <http://zpravky.idnes.cz/postfaktisch-nemecko-slovo-roku-postfakticky-fqk/zahranicni.aspx?c=A161209_115305_zahranicni_lve>. „Alternativní fakta“ se už stala samostatným heslem v anglické verzi Wikipedie. Viz k tomu KOSINKA, Jan, Petr. Metafyzické příčiny krize moderního státu, s. 544.

²⁰ Která je však v protikladu s explicitní relativizací této obavy na jiném místě knihy, viz výše odkaz na s. 251.

mezi pojmem v jeho ideální (esenciální) podobě a jeho konkrétní formulací a realizací v průběhu historie? A pokud ano, zda jsou konkrétní stále proměnlivé historicko-společenské okolnosti utváření práva jediným zdrojem jeho determinace?

Tím se ovšem obloukem dostáváme k základnímu rozlišení, spočívajícímu v odpovědi na tzv. *Jorgensenovo* dilema, jak jej načrtl *Holländer* na straně 43 své *Filozofie práva*,²¹ respektive na straně 48 téže publikace, kde je tento problém konsekventně analyzován na přijetí dvou rozdílných představ o deonticky ideálním světě. Aniž mám ambici toto dilema zde s konečnou platností zodpovědět, nelze stručně nezmínit, že *Holländerem* na více místech kritizovaná dekonstrukce struktur západní civilizace pravděpodobně souvisí s prosazením se nominalistického a voluntaristického myšlení v kultuře Západu. Souvisí zřejmě s vnitřní rozporuplností nominalismu a jeho negativismem (závislosti na tom, co sám popírá). Nominalisticko-relativistická argumentace se totiž při důsledném pohledu jeví odpovídat spíše teorii poznání zneuznaného českého génia *Járy Cimrmana*,²² který tvrdil, že „na počátku poznávání víme vše“, abychom na konci „došli k tomu, že nevíme nic... zato to ovšem víme naprosto správně“, protože i v tomto pojetí je negována objektivní poznatelnost skutečnosti a současně je i nereflektovaně předpokládána, přičemž věrnost tomuto paradigmatu se potom odráží v provozování různých cimrmanovských úroků stranou, jimiž český nezapomenutelný gigant rozlouskl „základní“ otázku *prof. F. C. Bohlena*, která zněla, „jak může neexistující já vyplodit vlastní teorii.“... V praxi se tak zapomíná na ve skutečnosti celkem triviální pravdu, že předpokladem každé dekonstrukce je předchozí konstrukce. Ovšem v západní civilizaci se tak dlouho dekonstruovalo, až se nyní nacházíme v rozvalinách...

Je nepochybné, že *Holländerovo* řešení v oblasti ontologie práva, spočívající v pozitivistickém základu a metafyzickém doplňku, je jedním z eventuálních řešení připadajících v úvahu. Zůstává ovšem neobjasněnou otázkou, proč stavět z hlediska gnoseologického na písku vnitřně rozporného nominalistického a relativistického konceptu,²³ který má dekonstrukci jaksi inherentně zakódovanou ve svých genech, a neprovést onen pověstný koperníkovský obrat. Tedy postavit myšlení zpět na nohy realismu, za současné akceptace praktické omezenosti naší schopnosti poznávat.²⁴ Právě tato pokora vůči omezenosti lidského poznání spolu s úctou ke svobodě a zodpovědnosti každého člověka a vědomí historických selhání v této oblasti by snad mohly být vnitřně nerozporným ideovým základem pomyslného obranného valu proti eventuálním, na realismu založeným totalitár-

21 HOLLÄNDER, P. *Filozofie práva*. 2. rozšířené vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2012.

22 Viz *Jára Cimrman – Filozofie externismu*. Dostupné z: <<https://www.youtube.com/watch?v=ud-9-bhJxU>> a *Teorie poznání*. Dostupné z: <<https://www.youtube.com/watch?v=J7yu5ggxDMg>>.

23 K tomu viz např. KOSINKA, Jan Petr. *Metafyzické předpoklady lidských práv*. In: VEČERA, Miloš – HAPLA, Martin (eds). *Weyrovy dny právní teorie. Sborník z konference* [online]. Brno: PrF MU, 2016, s. 118–144 [cit. 25. 2. 2017].

24 Ani Tomáš Akvinský nikde netvrdí, že přirozené právo, tak jak jej poznáváme a definujeme, je *a priori* hotové a absolutně neměnné vždy, všude a do posledního detailu. Naopak on sám dává poměrně velký prostor pro individuální dotváření práva pozitivním zákonodárcem a nadto celkem realisticky dosvědčuje, že naše poznání obecně trpí značným deficitem (a nevýjimaje z toho ani esence věci – viz např. chybné chápání „protipřirozenosti“ půjčování na úrok samotným Tomášem Akvinským, nebo velmi problematické pojetí lži a morálních konsekvencí s tím spojených v tradici sv. Augustina a jeho pokračovatelů), a proto je vždy prostor pro zpřesnění či rozvoj poznání. Akvinský uvádí, že čím více lidské poznání sestupuje od prvotních principů ke konkrétnějším a ke komplikovanějším kazuistice, tím více ztrácí náš rozum evidenci a schopnost přesnosti (viz AKVINSKÝ, Tomáš. *Summa Teologická I–II*, q. 94), a to nejen z důvodu nedostatku poznání, nýbrž Akvinský jde dokonce ještě mnohem dále, když zmiňuje až revoluční myšlenku, pro některé jeho současné následovníky zřejmě těžko akceptovatelnou, že přirozenost člověka je v některých „druhotných složkách“ měnitelná, a to vlivem okolností časových, osobních a jiných. Píše, že ačkoliv jsou obecné principy přirozeného zákona samy o sobě neměnné, v konkrétním individuálním případě může dojít (příklad, který k tomu Akvinský uvádí, bychom dnes popsali jako problém střetu principů) s ohledem na komplikované okolnosti k určitým modifikacím, viz *Summa Teologická I–II*, q. 94, art. 4. Zde je široké pole pro rozvoj poznání i kreativní normotvorby.

ním politickým tendencím. Bohužel se zdá, že relativismem a nonkognitivismem dušený mainstreamový diskurs těžko může nalézt světlo na konci tunelu a většinou se uchyluje v zásadě ke dvěma možnostem, buď přehlížení problémů, nebo přilnutí k vnitřně se popírajícím pozicím. To se ovšem nedá říci o autorovi recenzované knihy. I když jeho závěry v noetické oblasti sestávají spíše z otázek než z odpovědí, jsou to otázky, které jsou nepochybně kladeny poctivě a naléhavě, a už to samo o sobě není málo, zvláště když můžeme doufat, že ani toto nebylo autorovo poslední slovo.

Tak jako sám *Holländer* ve svých *Příbězích právních pojmů* nechám i já na závěr zazníť prorocký hlas²⁵ profesora *Petra Píthly*, katolického kněze, který žánrově sice odlišným způsobem, ale obsahově vlastně totožně reprodukuje *Bockenferodovo* dictum: „*Očekáváme, že všichni odhodí svého Boha, protože my jsme to udělali. Ale oni to neudělají, protože na nás vidí, kam to vede – naše kultura se rozpadá a vymíráme. Říkáme, že s nimi musíme vést dialog, ale oni nás nebudou poslouchat, protože chtějí mluvit o náboženství a my žádné nemáme, protože jsme nekonečně liberální. Říkáme, že si máme jeden druhého vážit, ale oni si nás vážit nemohou, protože oni jsou schopni pro svou pravdu položit život, ale my budeme ustupovat... Říkáme, musíme být silní, abychom uhájili mír, ale k čemu nám budou zbraně, když nemáme muže, kteří by je zvedli. Proč by to dělali, když nemají ideál? Ideál, za který by byl někdo ochoten zemřít. Jsme věru ubozí a směšní. Vzali jsme své oblasti vazebnost kultury a naše katedrály se hrouť a společenství lidí se mění v hromadu rozhádaných sobců. Ztratili jsme hodnotu a míru člověka, neboť je logické, že když odhodíme své křesťanství a zbavíme se Boha, zbavíme se i člověka, protože přestaneme vědět, jak má vypadat... Hovoříme o míru, chceme ho bránit, ale sami ho nemáme. Ani v sobě ani mezi sebou. Chceme zachránit spravedlnost, ale jen množíme zákazy. Jenže spravedlnost ani mír nikdo nezavede, protože vyrůstají ze slušnosti... Našimi nepřáteli nejsou ani Arabové, ani Ukrajinci, ani Rusové ani vůbec nikdo. Stačíme si sami, protože si nevážíme zákona života, zapomněli jsme, že život je láska a láska je oběť. Život bez ní nedává smysl. A to je na co můžeme zahynout. Neměli bychom vůbec žádné nepřátele ([...] kterých bychom se museli bát [...]), kdybychom byli jako tato katedrála, poutáni k sobě pevným řádem, a byli bychom vážení a ctěni jako tvůrci. Jenže my nic nevytváříme, protože za sebe necháváme jedny pracovat a druhé myslet... Nemáme proč žít. Jsme tu zbyteční.*“

Holländerovi je v této souvislosti také někdy vytýkán pesimismus,²⁶ chtěl bych proto zde uvést, že v jeho textech nevidím definitivní skepsi (která je naopak implicitně přítomná v nihilistickém relativismu některých jeho oponentů), nýbrž v nich spatřuji určitý prvek zdravého burcování. To však předpokládá naději, naději, že ještě vše není ztraceno... Neobejde se to ovšem bez té lásky, která je (i) obětí.

Jan Petr Kosinka*

²⁵ Nelze také přehlédnout *Holländerovu* připomínku, že ony požadované nejzákladnější ideje nepřináší ani vědci, ani filozofové, koneckonců ani vládcové, přináší je proroci a patriarchové (s. 163), s jakýmsi dodatečným povzdechem, že žádné kolem nás není vidět...

²⁶ PŘÍBÁN, J. Ranní červánky globálního konstitucionalismu: O radostné právní vědě v postnacionální společnosti. *Právník*. 2013, roč. 152, č. 2, s. 105.

* Mgr. Jan Petr Kosinka. Autor je externím doktorandem na Právnické fakultě Masarykovy univerzity. E-mail: PetrKosinka@seznam.cz.